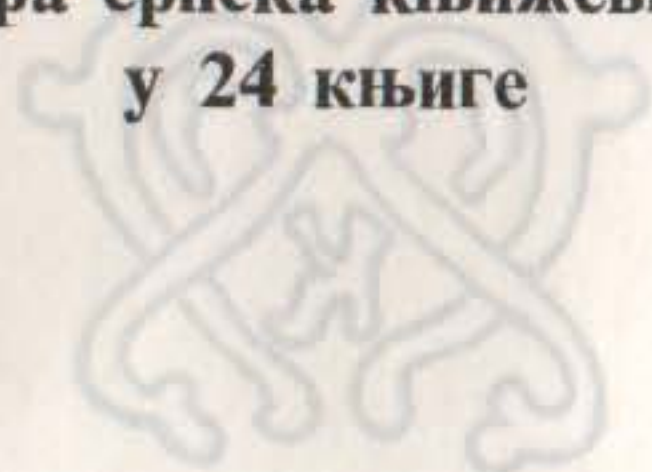

**Стара српска књижевност
у 24 књиге**

**Уређивачки
одбор**

Димитрије Богдановић (1930—1986)

**Ирена Грицкат
Милорад Бурић
Радмила Маринковић
Милорад Павић
Милисав Савић
Биљана Јовановић-Стипчевић**

**Књига
шеста**

Приредили

**проф. др Гордон Мак Данијел
проф. др Дамњан Петровић**

Данашња језичка верзија

**Лазар Мирковић
Димитрије Богдановић
Дамњан Петровић**

Данило Други

**Животи краљева
и архиепископа
српских
Службе**

**Просвета
Српска књижевна задруга
Београд 1988.**

скенирао

Теодор Анагност

Садржај

Предговори

Гордон Мак Данијел, Данило Други	9
Дамњан Петровић, Песнички радови архиепископа Данила	25

ЖИВОТИ КРАЉЕВА И АРХИЕПИСКОПА СРПСКИХ

Увод

Животи краља Уроша и краља Драгутина	45
--	----

Увод/О краљу Радославу/О краљу Владиславу/Прави увод у живот Уроша/Урош узима за жену Јелену; рођење Драгутина/Младост Драгутина/Драгутин узима за жену Кателину/Драгутин збацује оца са престола/Смрт Уроша у Захумљу/Јелена добија земље од сина/Интерполирани увод о Драгутину/Драгутин пада с коња под Јелечем/Драгутин предаје престо брату Милутину/Драгутин одлази у Мачву/Његово кајање/Његово подвизавање/Милутин шаље Данила Драгутину/Болест и смрт Драгутина/Закључак

Живот краљице Јелене	79
--------------------------------	----

Увод/Порекло; венчање; смрт мужа/Размишљања о добрим делима/Јеленина карактеристика/Болест и опоравак/Добра дела: пост, милостиња, даровања/Даје савет Драгутину и Милутину/Више размишљања о добрим делима/Јелена подиже манастир Градац/Данилов закључак о Јелениним делима/Болест и примање монаштва/Размишљања о смрти/Смрт и пренос тела/Драгутинова посета гробу/Симонида и Кателина посећују гроб/Чудо и постављање тела у кивот/Закључак

Живот краља Милутина	109
--------------------------------	-----

Увод/Детињство и младост/Долазак на престо/Борбе с Византијом/Борба с Арманом и Куделином/Борбе с Шишманом/Борбе с татарским каном Ногајем/Побуна и ослепљење Дечанског/О добрим делима/Милутинова добра дела/Борбе с Персијанцима и Агаренима/Борбе с Турцима у Малој Азији/Милутин зида манастир-маузолеј у Бањској/Избор Никодима за архиепископа/Болест и смрт/Чуда на гробу/Закључак

Живот архиепископа Арсенија	151
---------------------------------------	-----

Увод у Животе српских архиепископа/Увод у Живот самог Арсенија/Рођење, детињство, примање монаштва/Арсеније иде у Жичу да буде са Савом/Испитивања код Саве/Сава му даје кључеве/Арсеније постаје епископ/Св. Сава намерава да иде у света места/Св. Сава посвећује Арсенија за архиепископа/Св. Сава полази морем у света места/Арсеније као архиепископ/Болест/Смрт/Чудо на гробу/Исцељење монаха са живином у грау/Исцељење глухонемога младића из Срема/Чудо с вином/Чудо с побеснелим монахом/Чудо с женом чија рука беше урасла у утробу/Закључак

Увод/Јоаникије прима монаштво и иде са св. Савом у Јерусалим, где је рукоположен за бакона и презвитера/Повратак из Јерусалима у Свету Гору/Јоаникије иде у Србију, враћа се у Свету Гору, где постаје иконом, затим игуман Хиландара/Напушта Хиландар, постаје игуман Студенице/Јоаникије постаје архиепископ/Јоаникије оставља архиепископство и иде у Хум/Смрт и пренос тела/Закључак

Увод/Детињство/Јевстатије прима монаштво/Јевстатије иде у Јерусалим/Повратак из Јерусалима у Хиландар/Јевстатије постаје игуман Хиландара/Постаје зетски епископ/Јевстатије постаје архиепископ/Смрт/Чуда на гробу/Успомена/Пренос тела

допратни текстови

егистар 332

Владавина краља Милутина (1282—1321) била је раздобље великих промена у Србији. Подела српских земаља између Милутина и Драгутина на сабору у Дежеву (1282) одсликавала је положај Србије између Византије и Мађарске, при чему је Драгутин добио најсеверније области, а Милутин сачувао надзор над Рашком. Оваква подела, уз присаједињење Мачве Драгутиновој области (1284), и Милутиново освајање делова византијске области (1282—1284), усмерила је Драгутина ка Мађарској, а Милутина према Византији. У самој Милутиновој краљевини суштина промене ка чвршћем повезивању са Византијом огледала се у појачаном византијском утицају у области религије и културе и садржана је у жељи (јасно израженој касније за Душанове владе) да се замени и наследи политички и војно онемоћало византијскогрчко царство једним православним царством под вођством Србије. Милутиново освајање 1282—1284. ондашње византијске Македоније јужно од линије Струмица—Просек—Прилеп—Охрид—Кроја приближила је Србе византијским пронијама, начину коришћења земље који није наследан и који је брзо примењен на земље до тада у поседу српског племства. Нагли развој градитељства, обнове и украшавања цркава и манастира за време Милутина омогућио је уметницима обучаваним у Цариграду, Солуну и другим центрима да представе Србији нова схватања византијске уметности и архитектуре познате под именом ренесанса Палеолога.¹

¹ О Милутиновој владавини, види поглавља у *Историји српскога народа I*, Београд (1981), Љ. Максимовић (437—448) и С. Бирковић (449—475). О *pronoia*, види такође Г. Острогорски, *Пронија, Прилог историји феудализма у Византији и јужнословенским земљама*, Београд (1951). О српској уметности за време Милутинове владавине, види Г. Бабић—Борђевић, *Класицизам доба Палеолога у српској уметности, у Историји српскога народа I*, 476—495.

Међутим, док се византијски утицај осећао непосредно у уметности и архитектури, државној администрацији и политичкој филозофији, развој српске државе и цркве поставио је у свим областима јавног и приватног живота нове захтеве који су могли бити задовољени једино преображајем византијских узора или стварањем нових, посебно српских облика. Нарочито су, почетком четрнаестог века, захтеви цркве подстицали појачану књижевну активност.² Развој прво одвојених култова Симеона (Стефана Немање) и Саве и потоње јачање заједничког култа изазвали су стварање разноликих локалних списа које је, на неки начин, кодификовао и канонизовао Теодосије својим делима *Животом Св. Саве*, *Животом Св. Симеона* и *Службом обојици светитеља*.³ Јавили су се и други локални култови, као онај Св. Петра Коришког, који су захтевали књижевну грађу да би се одржавали. Ширење Србије као и потреба за бога тијим духовним животом условили су повећавање броја хришћана (световњака и монаха) подређених српској цркви, што је имало непосредних последица по књижевну делатност. Јавила се потреба за књигама у новозаснованим црквама и манастирима. Током друге и треће деценије четрнаестог века цариградска правила монашког живота замењена су јерусалимским. Нови преводи су сачињени, стари поправљани, у скрипторијама у Хиландару, Кареји, Милешеву и другим центрима.

Када је реч о стању српске културе у првој четвртини четрнаестог века, нарочито о организованим, јавним облицима те културе, мора се водити рачуна о новим захтевима државе отелотворене у краљевском двору. Највећи значај је имао развој култа немањићке династије, који је обезбеђивао *imprimatur*

² Д. Богдановић, „Нове тежње у српској књижевности првих деценија XIV века“, *Византијска уметност почетком XIV века*, Београд (1978), 91—103. Види такође од истог аутора: „Књижевност у знак Свете Горе“, у *Историји српског народа I*, 603—616.

³ О Теодосију види најновији увод Д. Богдановића за Теодосија, *Житије Светог Саве*, Београд (1984).

легитимитета владајућој породици.⁴ Проблем наслеђа је и за самог Милутина био повезан са питањем легитимитета. Пренос краљевске власти ретко је обављан мирно у средњовековној Србији, а право на престо оспоравано је често и крваво. Треба се само присетити сукоба Стефана Немање са браћом, грађанског рата између Стефана Првовенчаног и Вукана и међусобних свргавања с престола Радослава, Владислава и Уроша I, па бива јасно да се појединачно право на престо морало стално потврђивати и бранити. Проблем легитимитета и наслеђа нарочито се заоштрио за време Милутинове владавине из два разлога: Драгутинове решености да одбрани своја права на основу споразума у Дежеву и Милутинове политике честих династичких бракова. По споразуму у Дежеву било је замишљено да Милутин влада за свога живота, с тим да га наследе Драгутинови потомци.⁵ Међутим, Милутинов брак са Симонидом и повратак Стефана Дечанског са двора татарског кана Ногаја (и истицање за очигледног наследника) угрозили су право Драгутина и његовог сина Владислава, проузроковавши прво грађански рат између Драгутина и Милутина, а после Драгутинове смрти (1316) и заточење Владислава до Милутинове смрти (1321). Даља тешкоћа око наследства била је побуна Стефана Дечанског 1314, могућа последица окончања грађанског рата између Драгутина и Милутина и узрок појаве Константина, другог претендента и полубрата Стефана Дечанског. Последње године Милутинове владавине и прве године владавине Дечанског биле су године велике несигурности и сукоба, стога што Милутин није био изричит у свом избору, а и зато што је било тако много супарника.

Књижевни одраз политичког, културног и црквеног развоја раног четрнаестог века јесте несумњиво

⁴ О династичком легитимитету, види S. Hafner, *Studien zur Altserbischen Dynastischen Historiographie*, München (1964) — (Südosteuropäische Arbeiten 62).

⁵ О последицама споразума у Дежеву и односима између Милутина и Драгутина, види М. Динић, „Однос између краља Милутина и Драгутина“, *ЗРВИ* 3 (1955), 49—80.

најсложеније дело средњовековне српске књижевности, *Животи краља и архиепископа српских*, или *Данилов зборник*, назван по свом главном аутору, Данилу, архиепископу од 1324. до 1337. Обимног је садржаја, издање које је објавио Даничић има скоро 400 страна са подацима о Немањићима од Радослава до првих година Душанове владе (1227 — са. 1335) и о црквеним поглаварима од архиепископа Арсенија до патријарха Јефрема (1233—1375). Мада је већина *Живота* у облику хагиографије, многи су кратки и подсећају на хронике; дужи радови су, по себи, сложене комбинације жанрова и поджанрова. Најмање четири писца су радила на овом зборнику у дугом временском периоду: скоро сви *Животи* су написани између 1317. и око 1340, када је *Зборник* састављен; два додатка су дата касније, последњи 1375.

Творац већине главних биографија у *Зборнику* (Урош, Драгутин, Јелена, Милутин, Арсеније, Јевстатије I и можда Јоаникије), узор и учитељ за оне који су написали највећи део преосталих биографија и укључили их у један кодекс, главна личност целокупног *Зборника* био је архиепископ Данило II, или, као што је шире познат, Данило Пећки.

Мало се зна о његовом пореклу и младости, упркос подацима које даје његов биограф и неким документима. Не помиње се у историјским изворима док није постао игуман Хиландара, а његов биограф нас обавештава оскудно и уопштено, што је својствено средњовековној хагиографији.⁶ Сматрало се да пошто Данило наводи у *Животу Св. Јоаникија*

⁶ О Даниловом животу и времену, најкорисније дело које наводи и ранију литературу, јесте предговор Мирковићевим преводима Данила: Н. Радојчић, „О архиепископу Данилу и његовим настављачима“, Београд (1935). Као скорији рад о Даниловој биографији, види М. Пурковић, „Ка хронологији живота архиепископа Данила II“ *Гласник патријаршије* 33/10 (1952), 237—238; Д. Калезић, „Архиепископ Данило и његови настављачи“, *Богословље XVI (XXXI)* (1972), 1—28. О Даниловој прози: Б. Трифуновић, „Проза архиепископа Данила II“, *Књижевна историја IX/33* (1976), 3—71. Види такође Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд (1980), 175—178; М. Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, Београд (1975), 210—233.

да ће испричати његов живот „колико сами знамо или смо слушали“, он то чини јер је његов отац био на двору Јелене Анжујске у Пилоту, где је Јоаникије боравио пошто је напустио положај архиепископа (1276). Штавише, аутор *Живота Св. Јоаникија* био је добро обавештен о околностима Јоаникијеве смрти и преноса моштију из Пилота у Сопоћане 1282. Међутим, као што ћемо касније видети, остале су сумње да ли је Данило сам написао *Живот Св. Јоаникија*. По датумима његових каснијих делатности можемо закључити да је рођен око 1270. Не можемо бити сигурни за његово прво име, јер се помиње у изворима тек пошто се замонашио. Од његовог биографа сазнајемо да је желео да се образује, мада његови родитељи, пошто су им остала деца рано помрла, нису били вољни да се одвоје од свог јединог сина. Данило је ипак истрајао у свом образовању, а потом се прикључио Милутиновом двору.

Начин на који је Данило постао монах, подсећа на Св. Саву. Данило је пратио Милутина у обиласку цркава на његовој територији и, за време боравка у Сопоћанима, напушта пратњу са једним од слугу и одлази у манастир Св. Николе у Кончулу на Ибру (близу Казновице јужно од Рашке). Тамо га је постригао игуман Никола око 1300. и дао му име Данило.⁷

Данило је напустио манастир у Кончулу око 1304. на захтев архиепископа Јевстатија II и краља Милутина и отишао у Пећ. Јевстатије га производи за презвитера (око 1305) и прикључује га својој пратњи. Било је очигледно да је Данило образован човек, човек од искуства и са познанствима и на једном и на другом двору (краљевом и архиепископовом). Изабран је за игумана Хиландара 1306. или 1307. на сабору који су Милутин и Јевстатије сазвали у Србији, а не на сабору хиландарског братства, као што је било правило.

⁷ О том датуму и оном у наредном параграфу види М. Пурковић, „Ка хронологији живота архиепископа Данила II“, *Гласник патријаршије* 33/10 (1952), 237—238.

Време Даниловог игумановања било је време великог духовног немира и сталних ратних недаћа на Светој Гори и Хиландару. Почетком четрнаестог века оживео је у манастирском братству на Светој Гори посебни облик источног мистицизма познат као исихазам⁸, нарочито подстакнут доласком Григорија Синаита, једног од његових раних поборника. Суштина исихазма је у приближавању Богу преко извесних радњи, укључујући контемплацију, пост и молитву, уз ћутање (*esihia* на грчком значи „тишина“). Расправе о прихватању исихазма као званично усвојеног манастирског правила трајале су у четвртој и петој деценији четрнаестог века, а у Данилово време исихазам је већ увелико раширен у Хиландару. Године 1307—1310. обележене су честим нападима каталанске компаније, западних најамника, који више нису служили свом некадашњем господару, византијском цару Андроникосу II Палеологу (1282—1328). Данилов биограф је надугачко описао сталне нападе каталанске компаније и Данилову улогу у одбрани Хиландара.⁹ Иако су напади били тако разарајући да су лешеве морали да буду остављени несахрањени, а глад била општа, било је и прекида у току трогодишњег трајања (према Даниловом биографу). Данило је био у могућности да оде у Скопље и затражи финансијску и војну помоћ од Милутина. Каталанци нису успели да освоје Хиландар, и 1310. упутили су се ка Византији пошто су уништили сваку могућност исхране на халкидичком полуострву. На путу су потучени и разбијени у бици код Кавале.

⁸ О исихазму уопште, види нарочито радове J. Meyendorff: *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, Paris (1959); *idem*, *Byzantine Hesychasm: historical, theological and social problems. Collected Studies*, London (1974). За сведени опис исихазма, види Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд (1980), 178—179. О исихазму у Србији види А. Е. Tachiaos, „Le monachisme serbe de Saint Sava et la tradition hésychaste athonite“, *Хиландарски зборник* 1 (1966), 83—89; *idem*, „Исихазам у доба кнеза Лазара“, *О кнезу Лазару*, Београд (1975), 93—103.

⁹ О историјској тачности биографског извештаја, види М. Живојиновић, „Житије архиепископа Данила II као извор за ратовање Каталанске компаније“, *ЗРВИ* 19 (1980), 251—273.

Данило убрзо одлази из Хиландара и посвећује се самотном подвизивању у Кареји, испосници коју је Сава основао. Мада се мислило да није напустио Хиландар пре победе Каталанаца над Францима 15. маја 1311 (ови су се скрасили у атинској кнежевини и нису више пљачкали по Тракији или Македонији), последњи пут се помиње као игуман Хиландара 26. маја 1310, док се његов наследник Никодим помиње у августу 1312.

Следећих неколико година Данило је наизменично боравио у Хиландару или Кареји и на административним дужностима у Србији. Његове мисије су увек биле осетљиве и захтевале су вештине не само религиозног првака, већ и дипломате, чиновника и политичара блиског двору. Прва већа дужност му је била брига над повереним му краљевским благом у Бањској у време завршног дела грађанског рата између Драгутина и Милутина, и у исто време, надзор над завршним радовима Милутинове гробне цркве у својству епископа у Бањској. Сматрало се да је Данило био у Бањској од 1313. до 1315. или до почетка 1316, када се накратко вратио на Атос, с намером да оде на ходочашће у Јерусалим. Данило је отишао у Пећ пре смрти архиепископа Саве III (26. јула 1316) у уверењу да ће наследити Саву III. Међутим, вероватно због супротстављања племства, није одмах изабран за архиепископа, као што је то Милутин желео. Заиста, расправе су трајале више од године дана, све до краја 1317, а окончане су избором за архиепископа Никодима, Даниловог наследника на месту игумана Хиландара.

Не зна се да ли је Данилово постављање за епископа Хума била утешна награда пошто није био изабран за архиепископа. Без обзира на разлоге наименовања, познато је да је епископија у Хуму била историјски значајна на Немањином двору, али и да су је у раном четрнаестом веку задесиле многе невоље. За време док је Данило био епископ, Хум је стално био поприште оружаног сукоба, прво бранећи се од Младена II Шубића, затим у борби против уједињеног Дубровника са Стјепаном II Котроманићем, који је коначно освојио највећи део Хума 1326.

Заокупљен ратом и учесталим упадима суседних католика, Данило је морао да се жали на пустошења у Хуму која су лишила православну епископију знатних прихода. Није тачно утврђено када је Данило сишао са епископског трона у Хуму, нити да ли је стално обитавао у седишту епископије, манастиру Св. Петра и Павла на Лиму, али је скоро сигурно да је написао животе краљице Јелене и краља Драгутина док је био на том положају. Као епископ Хума, Данило је присуствовао Милутиновој смрти и погребу и крунисању Стефана Дечанског за краља, отприлике почетком 1322. Напустио је положај епископа Хума и вратио се не задуго у Свету Гору.

Отпори према Данилу који су се јавили 1317. нису били тако очигледни после Никодимове смрти 12. маја 1324. тако да је био изабран за архиепископа. Као и када је био у питању Милутин, Данило је уживао поштовање и поверење краља, Милутиновог сина Стефана III Уроша, за кога је посредовао у преговорима око његовог повратка из Цариграда. Данило је много радио на подизању и декорисању црква, што је био део његових дужности у својству једне од водећих црквених личности.¹⁰

Надгледао је изградњу гробних црква за Милутина и Дечанског, у Бањској и Дечанима, сваке понаособ, а у Пећи је саградио велику припрату са звоником и цркве Светог Николе и Богородице Одигитрије са посебним просторима посвећеним Св. Јовану Претечи и Св. Арсенију, наследнику Св. Саве.¹¹

Данилове стваралачке способности достигле су свој врхунац градњом у Пећи и радовима о Арсенију и Јевстатију I. Умро је 19. децембра 1337. Написао је пет *житија* (Уроша — Драгутина, Јелене, Милутина, Арсенија, Јевстатија I) и две *службе* (Арсенију и Јевстатију I) које му се могу поуздано приписати

¹⁰ О Даниловим подухватима у тој области, види С. Радојчић, „Архиепископ Данило II и српска архитектура раног XIV века“, *Узори и дела старих српских уметника*, Београд (1975), 195—210.

¹¹ Други споменици који се помињу у вези са њим су цркве Св. Борба у Магличу, Св. Михајла у Јелшици и обнове Жиче и цркве Св. Саве у Лизици.

(о Јоаникију, види касније) пратећи мање или више традиције византијске, словенске, посебно српске, књижевности која му је претходила.¹² Сваки рад био је написан одвојено да задовољи различите захтеве или, бар у почетку, без јасно изражене намере да се напише јединствена, повезана историја српске државе и цркве. Ово се може закључити по томе што се сваки *живот* разликује од другог у стилу, садржини, а донекле и по односу аутора према свом предмету. Тако, на пример, *Живот краљице Јелене* много је ближи структури хагиографије и садржи много више реторских медитација и молитви од *Живота краља Драгутина* и *Живота краља Милутина*. У *Животу краља Драгутина*, Данило је учинио да Драгутин изрично онемогући било какав будући развој култа забранивши да му се отвори гроб после смрти, чином који директно противуречи уобичајеној намери хагиографије. *Живот Милутинов* чита се више као витешки подухват него као живот светитеља. Потребно је испитати свако посебно *житије* у његовом историјском и књижевном контексту да би се јасније сагледале сличности и разлике у Даниловим прозним делима.

Мада *Живот краља Драгутина* претходи *Животу краљице Јелене* у садашњој верзији *Зборника*, бар једна чињеница наговештава да је Данило почео са *житијем* српске владарке: Јелена је умрла две године пре Драгутина и стога била „подесна“ пре њега за писање хагиографије. Данило је највероватније написао *Живот краљице Јелене* под утицајем настанка култа, убрзо по њеној смрти 8. фебруара 1314. Он описује пренос тела и смештање у *ковчег* у цркви, догађај који се збио 1317, три године после њене смрти, под надзором њеног духовног оца, епископа Павла из Раса.

¹² О тим традицијама и Даниловој улози у њиховом одржавању види Н. Birnbaum, „Byzantine Tradition Transformed: The Old Serbian Vita“, *Aspects of the Balkans: Continuity and Change*, The Hague-Paris (1972), 243—284, и Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, 164—189.

Живот краљице Јелене је најтрадиционалније, могло би се рећи најканонскије, од тзв. *владарских житија* које је Данило написао. У њему се налазе првенствено општа места из живота, типична за хагиографско писање: рођење, монашки завет, добра дела, смрт и чуда. Она су испричана уопштено, уз неколико стварних чињеница. Данило не наводи ко су били Јеленини родитељи, само да су били Латини и властела. Ништа није речено о њеним подухватима док је Урош био краљ, нити о њеном јавном животу после Урошеве смрти. Само је укратко поминута Урошева предаја круне Драгутину, са упућивањем (без сумње каснија интерполација) на *Живот краља Драгутина*. Од многих црквених задужбина које је основала, само је православни Градац описан, а ниједна од оних у Зети, које су биле католичке и вероватно незанимљиве за Данила.

Главни политички догађај који се одражава у *Животу краљице Јелене* јесте грађански рат између Милутина и Драгутина око питања наслеђа. Као што смо већ поменули, подразумевало се да је један од елемената споразума у Дежеву, којим је пренета власт од Драгутина на Милутина, био повратак права наследства Драгутиновој лози после Милутинове смрти. Милутиново венчање са Симонидом 1299. и његово упућивање ка Византији угрозило је споразум и уследио је међусобни сукоб који је трајао читаву деценију. Међутим, било је јасно да проблем наслеђа није био решен ни пошто су војне акције престале, не само због побуне Дечанског 1314. и заточења Драгутиновог сина Владислава после Драгутинове смрти 1316, већ и због поновног грађанског рата око наследства који је избио после Милутинове смрти 1321. Дакле, питање наследства и односи између кућа Милутина и Драгутина били су актуелни 1317, и остали су заиста такви све док Дечански није успео да озакони своје право на круну 1324, у време када је Данило завршавао *Живот краљице Јелене*.

Данилов став, изражен становиштем приписаним Јелени, као и описом посете Јелениних снаја Симониде и Кателине њеном гробу, састоји се у потреби за помирењем и братском љубављу између Драгути-

на и Милутина. Јеленин говор садржи упутство синовима „поучавајући их богоразумним речима, говораше да живе у братској љубави, да обојица чине богоугодна дела и штите своју отаџбину“. Данило сведочи да су је синови послушали, али јасно је чак и по Данилу да помирење није потпуно: Драгутин није присуствовао погребу. Данило га оправдава опаском да би Драгутин морао да уложи сувише напора да стигне на време; па ипак, послао је своје дворјане као посматраче. Сва је прилика да је осетио да је крајње време да престану непријатељства, јер је после посете Јеленином гробу, срео Милутина у Паунима и тамо „остадоше многе дане у неисказаном веселју, тако да су се посрамили сви који су зло мислили... видећи њихову преизобилну љубав.“

Помирење је затим учвршћено заједничком посетом Симониде и Кателине Јеленином гробу. Симонида отворено помиње помирење: „достойно је да се ми (Симонида и Кателина) видимо, да и ми учинимо дужну љубав међу собом, као и ти (Милутин) са вазљубљеним ти братом.“

Оригинална верзија *Живота краља Драгутина*, онаква какву је Данило написао, није она која се појављује у садашњем *Зборнику*; због погодности и традиције, у овом издању штампана се она каснија. Оригинал је претрпео бар две независне промене, обе вероватно приликом састављања *Зборника*.¹³ Прва промена је интерполација или поновно писање већег дела краја *Живота краља Драгутина*, нарочито одељка који описује Данилову мисију код Драгутина. Да је овај одељак интерполација или редакција оригиналног издања може се закључити по томе што се Данило помиње у трећем лицу. Друга промена је обимнија: настављач, вероватно састављач *Зборника*, поделио је првобитни *Живот краља Драгутина* у

¹³ Питање састављања *Зборника* расправљено је опширно у оној књизи ове серије где се објављују текстови Данилових настављача.

Живот краља Уроша и Живот краља Драгутина, до дајући једном и другом кратак, реторски увод.¹⁴

Тешко је предложити датовање за *Живот краља Драгутина*. Главни извор је сврха због које је *Живот* написан: да ли је био написан да подржи Драгутинов култ или његов политички став у погледу наследства, или једно и друго? Историчари су углавном наглашавали политичку обојеност живота. Они су сматрали да је Драгутин намеравао да опозове право наследства са својих потомака у корист Милутинових, наредбом да „ако се јави каква благодет Божја на њему, да не износе тела његова од прапњаве земље“. Потреба за таквим потврђивањем Милутиновог рода била је најизразитија између 1320. и 1324, то јест, пред саму Милутинову смрт 1321. до краја грађанског рата из кога је Дечански изишао као победник. Ипак, наглашавање легитимитета Милутина и његове лозе није било ништа мање актуелно на почетку Душанове владавине, нарочито због утврђеног Душановог дивљења према Милутину, тако да ране 1330-те могу такође бити могуће. Међутим, пошто је вероватно да је пре настављач него Данило написао Драгутинов исказ, може се само закључити да нема поузданих доказа.

Без обзира на политичке импликације *Живота краља Драгутина*, чињеница остаје да је написан да би задовољио потребе цркве, можда за манастирско братство Бурђевих Ступова, у чијој цркви је Драгутин сахрањен и чији је био други ктитор. Мада садржи неке описе историјских догађаја (венчања, Драгутиново преотимање круне, Драгутинову абдикацију у Милутинову корист), *Живот краља Драгутина* је прича о човеку који је грешио према свом оцу (мада оправдано), био кажњен од стране Бога (пад с коња у Јелечу) и покајао се живећи побожно.

¹⁴ *Живот краља Драгутина* појављује се у овом облику у два рукописа: Народна библиотека Београд 378 (21) и Народна библиотека Софија 267 (544). Види Љ. Стојановић, „Житија краљева и архиепископа српских од архиепископа Данила и других“, *Глас САН* 106 (1923), 97—112; Б. Сп. Радојичић, „Житије Стефана Уроша II Милутина у Римничком Србљаку“, *Историјски часопис* IX—X (1959), 97—100.

После Стефана Немање и Саве, највећи број дела средњовековне српске књижевности посвећен је краљу Милутину. Најраније је његова тзв. *Аутобиографија*, садржана у његовој повељи о улијарима (1317)¹⁵, коју је вероватно написао сам Данило. Ово дело није било само извор за Данилов *Живот краља Милутина*, већ и за *Службу краљу Милутину* од Данила Бањског¹⁶ и *Пролошко житије краља Милутина*.¹⁷

Живот краља Милутина, како се сада издаје, указује на најсложенији развој у односу на било које *житије* у зборнику. Постоје пет главних тематских целина¹⁸: војни подухвати пре 1299; добра дела, пре свега подизање и обнављање цркава; војни подухвати од 1311—1312; градња Бањске, смрт и погреб. Два описа војних подухвата ослањају се непосредно на *повеле*, којима је Данило додао реторске уводе и закључке. Данило је заслужан и за другу целину, у којој набраја и описује Милутинове подухвате на подизању и обнови цркава и других здања. Сигурно је да Данило није написао две последње целине онако какве су сада, али у овом тренутку не може се рећи у којој мери је настављач следио Данилов оквир или скицу. У већем делу четврте целине Данило је главна личност као неко ко надгледа градњу Бањске и помиње се у трећем лицу.¹⁹ Касније промене су очигледне не само у по-

¹⁵ *Повеља* се јавља у препису почетком XV века.

Текст: Љ. Стојановић у *Споменику* СА III (1889), 17—24; превод: Г. Ружић, *ЛМС* 410 (1972), 155—167. В. Мошин је потврдио аутентичност *повеле* у својој студији „Житије краља Милутина према архиепископу Данилу II и Милутиновој повељи — аутобиографији“, *Зборник историје књижевности* 10 (1976), 109—136.

¹⁶ Издање В. Боровића, „Силуан и Данило II, српски писци XIV—XV века“, *Глас СКА* 136 (1929), 13—103, превод: Србљак II, Београд (1970), 77—121.

¹⁷ Само на црквенословенском: Римнички Србљак, 17—61.

¹⁸ Б. Трифуновић, „Проза архиепископа Данила II“, *Књижевна историја* IX/33 (1976), 3—71, види нарочито 19—21.

¹⁹ О Данилу као главној личности не само у делу *Живота краља Милутина*, већ у целом *Зборнику* види Г. McDaniel, „Данилов зборник као Данилов *Festschrift*“, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 14 (1985), 177—181.

следњим целинама, већ и у интерполацији приче о побуни Стефана Дечанског, његовог хватања и ослепљивања од стране Милутина и прогонства у Цариград.²⁰ *Живот краља Милутина* показује сличност са Савиним Животом Симеоновим у чињеници да је ранији биографски нацрт послужио као основа за каснију хагиографију и то тако да су световно и духовно упоредо промишљено постављени.²¹

Опште је прихваћено мишљење да је Данило написао *Живот краља Милутина* 1324. да пружи подршку Милутиновом култу. Ово датовање се заснива на чињеници да чуда приписана Милутину почињу „до половине треће године после његовог престављења“, дакле негде у пролеће 1324. Било је и таквих претпоставки да Данило није више могао да заврши *Живот краља Милутина* јер је био изабран за архиепископа, после смрти архиепископа Никодима 21. маја 1324.

Композиције *Живота Св. Арсенија* и *Службе Св. Арсенију* требало би повезати са градњом и украшавањем цркве Богородице Одигитрије у Пећи и њене капеле посвећене Арсенију, чији је Данило био ктитор.²² Градња ове цркве датована је искључиво у време Даниловог епископата (1324—1337). Пошто је живописање завршено у исто време, могуће је претпоставити да се завршетак цркве и уклапање неопходних елемената за слављење Арсенијевог кул-

²⁰ Ова прича и разлози за њено укључивање у *Живот краља Милутина* као и настављање приче у *Животу Дечанског* објашњени су опширно у следећој књизи исте библиотеке где се објављују текстови Данилових настављача. Види Р. Маринковић, „Владарске биографије из времена Немањића“, *Прилози за КЈИФ* XLIV/1—2 (1978), 3—20; G. McDaniel, „Прилози за историју Живота краљева и архиепископа српских“ од Данила II, *Прилози за КЈИФ* XLVI (1980/1984), 42—52.

²¹ О композицији Симеоновог живота, види Р. Маринковић, „Историја настанка Живота господина Симеона од светог Саве“, *Сава Немањић — Свети Сава*, Београд (1979), 201—213.

²² Види В. Ј. Бурић, „Историјске композиције у српском сликарству средњег века и њихове књижевне паралеле III“, *ЗРВИ* 11 (1968), 99—119, нарочито 99—103.

та, могло десити две до три године пре Данилове смрти, никако касније. Међутим, у овом тренутку немогуће је бити одређенији.

Данило је написао и *Живот Св. Јевстатија* и *Службу Св. Јевстатију* док је био архиепископ, мада не из сасвим јасних побуда, што није био случај са *Животом Св. Арсенија*. Могуће је да је Данило написао *житије* и *службу* у вези са својим радом на обнови Жиче, касних 1320-тих и раних 1330-тих година. Јевстатије је умро у Жичи, а чуда укључена у *житије* се дешавају на његовом гробу. Друга могућност је да се указала потреба за *житијем* и *службом* у Пећи, где су Јевстатијеве мошти мировале после преноса који је обавио архиепископ Јаков (1286—1292). Најзад, можда је просто Данило сматрао да је Јевстатије достојнији издвајања од архиепископа који су се налазили између Арсенија и Јевстатија I (Сава II, Данило I), пошто се Јевстатије покљонио светим местима у Јерусалиму и био игуман Хиландара. У *Житију*, Данило ствара дело мањег обима од других *житија*, а задржава структуру хагиографије. Али, и у сведеном обиму Јевстатијевог живота, Данило укључује извештај број других жанрова, као што су молитве, медитације и проповеди (поуке) братству манастира Арханђела у Зети.

Од *житија* обухваћених овим издањем, Данилово ауторство је под сумњом само у једном случају, *Животу Св. Јоаникија*. Он јасно наводи у осталима да је он аутор, али се његово име не појављује у *Животу Св. Јоаникија*, тако да се доказ о ауторству мора извести на други начин.²³ У овом издању се налази зато што га је могуће приписати Данилу.²⁴

²³ Управо припремам студију о *Животу Јоаникијевог* с намером да решим проблем ауторства, нарочито имајући у виду питања која је поставио Б. Трифуновић, *Проза*.

²⁴ Један од оних који га приписује Данилу је и Трифуновић, *Проза*. Неколицина других истраживача изразили су сумњу да је Данило написао *Живот Јоаникијев*. Један од таквих, али без одређене алтернативе је и И. Павловић, *Књижевни радови архиепископа Данила II*, Београд (1885). Станојевић мисли да аутор није ни Данило ни његов ученик, већ

Најзад, потребно је поставити кључно питање: да ли је Данило намеравао да састави „неку врсту српског пролога“²⁵, као што многи научници претпостављају, или је он писао појединачне *животе* које су каснији преписивачи, можда поведени његовим замислима, допуњавали и преправљали у целину, као што закључују неки други научници? Без чврстог доказа тешко је одговорити на ово питање. Претпоставка овог рада је да је Данило творац појединачних *живота*, писаних у нарочите и неизвесне сврхе.²⁶

Проф. др Гордон Мак Данијел

састављач *Зборника*: Ст. Станојевић, „Белешке о склопу Даниловог Родослова“, ЛМС 183 (1895), 133—137. Радојичић је мишљења да је анонимни монах из Сопотана написао *Живот Јоаникијев*: Б. Сп. Радојичић, *Антологија старе српске књижевности*, Београд (1960), 63, 319.

²⁵ Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, 177.

²⁶ Ова и друга питања која се односе на *Зборник* као целину, на његову књижевну историју, као и она која разматрају могуће разлоге његовог састављања, обрађена су опширно у следећој књизи која доноси текстове.

Литерарна вредност Данила Пећког почива на његовом чувеном зборнику *Животи краљева и архиепископа српских*, једној од најзначајнијих књига коју нам је завештало средњовековно књижевно и духовно наслеђе. У том опширном зборнику живота средњовековних српских владара и црквених великодостојника из друге половине XIII и прве половине XIV века огледају се слава и сјај средњовековне српске државе, њен политички и духовни успон, али и наговештаји њеног будућег пропадања и пада до којег је ипак дошло, рекло би се, и доста нагло и убрзано, што се може видети и из страница ове књиге, иако она не садржи све оне литерарне творевине које улазе у састав Даниловог зборника, те најпотпуније фреске српске средњовековне државе.

Архиепископ Данило II или Данило Пећки, како се обично назива наш писац као литерарни стваралац, сигурно је једна од најсвестранијих личности српског средњег века. Племић по пореклу, и то сигурно из највиших слојева аристократског staleжа, политичар и државник, архиепископ који је, без сумње поседовао и лепе способности војника и ратника, Данило је био и спретни дворанин и, према свему, и уметнички саветник неколицине најзначајнијих српских владара, Милутина, Стефана Дечанског и краља Душана. Та Духовно, а ако је судити по сачуваним фрескама, и необично снажна физички личност је, како су показала новија истраживања, поседовао и ретку особину верске толеранције¹, особину која није била тако често присутна у средњем веку. Свакако уз његов пристанак а можда баш и на његову иницијативу за протомајстора будућег ма-

¹ Б. Сп. Радојичић, *Архиепископ Данило II*, у књ. ТВОРЦИ И ДЕЛА СТАРЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ, Титоград 1963, стр. 115; М. Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, Београд 1975, стр. 214.